

Texte și documente inedite Istoria muzicii românești în autobiografia (II)

Viorel Cosma

Cultura muzicală românească de acum un veac, a cunoscut în profesoara, cântăreața de lied și operă, Lucia Cosma, o reprezentantă de seamă a Banatului și Transilvaniei. Strâns legată de Sibiu și Timișoara (a fost soția marelui avocat și om politic Aurel Cosma din Capitala Banatului), Lucia Cosma și-a construit o biografie artistică pe cât de bogată în evenimente, pe atât de semnificativă în personalitățile alături de care a colaborat (George Enescu, Gheorghe Dima, D. Popovici – Bayreuth, Tiberiu Brediceanu, Dimitrie Dinicu etc.). Turneele sale de concerte la Paris, Londra, Milano, Viena, refugiile în timpul primului război mondial în Basarabia și Rusia, dar mai ales încercările de unitate națională a transilvănenilor și bănățeniilor cu românii din vechiul regat, a dat carierei sale muzicale de peste Carpați, o anvergură pe care puținii muzicieni din pragul sec. XX au egalat-o. Participantă activă la momentul de încheiere al Operei Române de Stat din București (prin *Opera Studentească* din anii 1913-1914, trupele Stănescu-Cerna, Societatea Lirică Română Grigoriu-Leonard), Lucia Cosma a devenit în ochii presei străine o “trădătoare” a Imperiului Austro-Ungar, o “spioană”, care a militat la unirea Transilvaniei și Banatului cu România. Nu s-a mai putut reîntoarce la Sibiu și Timișoara, găsindu-și adăpostul - ca profesoară de canto la Conservator – în ... București!

Pretutindeni pe unde a concertat, Lucia Cosma, a promovat la loc de frunte creația originală românească, de la lied și cântec popular până la operetă și operă (Porumbescu, Flondor, Brediceanu).

Biografia Luciei Cosma este un roman de aventuri, o luptă patriotică pe calea muzicii pentru unitatea neamului românesc, un exemplu de artist militant peste hotare a creației autohtone. A colaborat cu Filarmonica din București, cu George Enescu, Gheorghe

Dima, Tiberiu Brediceanu, D. Popovici – Bayreuth, E. Massini și Dimitrie Dinicu în concerte vocale, corale și spectacole lirico-dramatice. A interpretat la București (11 aprilie 1914) ciclul de *Lieduri pe versuri de Clément Marot* de Enescu, cu autorul partiturii la pian.

Evocările Luciei Cosma a marilor personalități românești se constituie în veritabile portrete de referință istorică. Cântăreața ardeleană a strălucit prin cultură și inteligență, prin frumusețe fizică și spirituală care au singularizat-o în peisajul nostru național. Ar fi putut să realizeze o carieră internațională precum Hariclea Darclée și Elena Theodorini (contemporanele sale), dar a preferat să slujească interese majore interne, imediate, rămânând în patrie, dând sute de recitaluri de binefacere, implicându-se în promovarea muzicii românești și universale în mediul social local.

Este surprinzător și uimitor, cum a intuit Lucia Cosma valențele spirituale ale orașului Sibiu (unde și-a exercitat inițiativele majore ale carierei), cosmopolitismul acestui centru multinațional al României, care – peste un secol – a devenit un centru cultural european. Biografia ei, depășește viața unui om, înscriindu-se într-un ideal colectiv, de valoare superioară peste timp.

**Lucia Cosma.
Eu și Muzica
Sibiu, aprilie 1959**

Eu și Muzica

M-am născut la 13 Septembrie 1875 în orașelul Beiuș, Bihor, unde părintele meu era avocat și deputat în parlamentul ungar, apărător neobosit și neînfricat al drepturilor Românilor din monarhia habsburgică.

Când aveam opt luni, Părinții mei s-au mutat la Sibiu, deci pot considera Sibiul ca orașul în care am crescut, am studiat, m-am format.

Deși oraș de provincie cu numai 20.000 locuitori, a devenit, în scurt timp, capitala culturală a României ardelenе. Literatura era reprezentată la Sibiu în vremea aceea de George Baritiu, George Coșbuc, Octavian Tăslăuanu, Octavian Goga, Victor Eftimiu, Maria Cunțan, Ion Agârbiceanu, Ioan Russu-Șirianu și marele I. L. Caragiale, Ștefan O. Iosif ș.a., au poposit de multe ori cu drag aici.

Mișcarea muzicală era stăpânită de *George Dima*, muzicianul cel mai dăruit și cel mai cult al epocii sale. Născut la Brașov, cu studii muzicale făcute în Conservatoarele din Viena și Lipsca, nu găsisе în orașul natal, centru negustoresc important, teren propice pentru activitatea dictată de domeniile și studiile sale.

Acest mediu l-a găsit în Sibiul anilor 80 ai secolului trecut. Cântăreț, pianist, compozitor, dirijor neîntrecut, ajutat de o cultură vastă și solidă, Gh. Dima a creat muzică cultă românească, a cules și armonizat folclor, a educat multe serii de muzicanți: cântăreți, pianiști, dirijori și compozitori, a ridicat Reuniunile de Muzică din Sibiu și mai târziu pe cea din Brașov la un nivel înalt, care a fost pildă și îndemn pentru celelalte coruri mari întemeiate toate mai târziu. (Reuniunea de Muzică din Sibiu 1878, "Carmen" 1901, "Cântarea României" la 1918, "România" la 1934).

G. Dima a compus coruri a-capella și cu acompaniament de orchestră pentru cor mixt și bărbătesc, lieduri complexe pe versurile marilor poeți români și germani, a armonizat cântece populare, opera sa culminează în compoziții de proporții mari pentru cor, soli și orchestră simfonică.

Alături de muzica românească de mare valoare au figurat în programele concertelor Reuniunii de Muzică din Sibiu, dirijate de dânsul, uverturi și alte compoziții importante ale autorilor nemuritori străini clasici și romantici; a dat spectacole de operă.

Eu am studiat cu dânsul *pian* (de la vârsta de 10 ani), mai târziu *canto, teorie și armonie*, mi-a dezvoltat și desăvârșit muzicalitatea și talentele, ceea ce se poate studia la conservatoare faimoase cu atâția profesori de specialitate, eu îmi însușisem în micul Sibiu cu un singur profesor, dar acela cu adevărat *maestru*.

La 18 ani cunoșteam bine literatura clasică și romantică, muzică de cameră, iar în corul celebru condus de G. Dima eram stâlpul sopranelor.

Maestrul meu mi-a dat în anul 1894 și două debuturi ca solistă pian și voce în *trio re-minor de Mendelssohn* și *Cântecul Clopotului de Romberg* care au fost începutul unei fericite cariere de diletantă devenită cu timpul artistă.

În anul 1894 m-am căsătorit cu avocatul Aurel Cosma din Timișoara și am părăsit Sibiu plin de viață muzicală românească pentru orașul străin, centru industrial, în care românii erau o minoritate disprețuită și viață muzicală aproape inexistentă.

Dar dorul de ai mei și dragostea de muzică mă chema adeseori în orașul devenirii mele și am continuat să fac parte din corul Dima și să cânt la toate concertele ca o modestă coristă, solistele fiind "cu vechime". Totuși în 1895 fiind invitați la București de un comitet de doamne să ne dăm concursul la un concert de binefacere, maestrul meu mi-a oferit să cânt la refren *trio de Mendelssohn*, ceea ce s-a întâmplat având 2 parteneri iluștri, pe violonistul Narice și pe mult merituosul profesor compozitor Constantin Dimitrescu la violoncel.

Acel debut al corului sibian – urmat și de un concert propriu cu program la nivel înalt, cu totul nou și surprinzător pentru Bucureșteni – a fost o revelație pentru cercurile conducătoare, publicul și presa din capitala României și-a avut roade fericite și importante, a fost un imbold și exemplu de cea mai mare importanță și cu urmări epocale în viața muzicală a României.

Spicuesc din ziarul "Timpul"

Succesul obținut de concertul dat aseară în sala Ateneului de Reuniunea Română de Muzică din Sibiu a fost enorm. Aplauzele s-au transformat în ovațiuni, a fost o adevărată sărbătoare a cântecului românesc, care ne-a umplut inimile de mândrie, am fost fermecați ascultând melodiile noastre naționale, dar acest simțământ nu s-ar fi

manifestat cu atâta putere în sufletul nostru dacă producțiunile pe care le-am auzit n-ar fi fost totodată și artistice.

Concertul Reuniunii Române din Sibiu a fost o revelațiune pentru publicul nostru.

Mai întâi pentru prima dată s-a auzit un cor românesc de bărbați și femei.

La noi cântul coral este cu totul neglijat. Mare mi-a fost dată bucuria când am văzut cum publicul a primit cu entuziasm producțiunile corale ale Reuniunii sibiene. Era o adevărată sărbătoare a sufletului să auzi ansamblul perfect cu care se executau toate numerele programului.

Pe de altă parte o adâncă tristețe ne cuprindea, căci ne ziceam: *Cum, la Sibiu, un oraș de 25000 locuitori, se formează un cor atât de complet, există o orchestră excelentă și permanentă susținută de autoritatea municipală, și aci, în capitala regatului român, la București, unde locuiesc peste 200000 de oameni, cu un conservator, cu un teatru subvenționat, nu ne-am învrednicit încă a avea nici cor românesc, nici orchestră permanentă?*

Am adus pe dl. dr. Babeș din Budapesta, de ce să nu aducem pe G. Dima din Sibiu și să-i dăm mijloace de a lucra românește pe pământul României libere pentru a combate microbul străinismului în artă?

G. Dima a fost decorat și i s-a oferit un post de profesor la Conservatorul din București, *dânsul a rămas însă credincios patriei sale restrânse, Ardealul.*

Au urmat concerte ale corului și la Săliște, înfloritoarea comună de lângă Sibiu, la Alba –Julia, Brașov, care aveau un rezultat educativ de mare importanță, pentru că exemplul a prins și pretutindeni au luat ființă înjghehări corale. Conducătorii corului erau tot discipolii lui Dima, foști elevi la școala pedagogică românească din Sibiu, soliștii de asemenea.

Programele concertelor căpătau nivel tot mai înalt, pe lângă muzica populară armonizată de Dima, Musicescu, Timotei [Popovici], Vidu, se executau în fiecare an și cântece și oratorii, de la “Crăiasa ielor” și “Cruciații” de Niels W. Gade, “Clopotul” de Romberg, în care am avut primul meu solo important, “Mama lui Ștefan” de G. Dima, până la “Anotimpurile”, “Creațiunea” de Haydn, “Elias” de Mendelssohn, “Missa do-major” de Beethoven, “Cântece țigănești” de Brahms, “Brumărelul” de Iacol Mureșanu, “Povestea rozei” de Schumann, “Stabat Matei” de Rossini, “Magnificat” de Bach ș.a.

Iar opere: *O noapte în Granada* de Kreuzer (în anul 1886) și “Crai Nou” de Porumbescu, “Moș Ciocârlan” de Flondor, acestea două

din urmă după plecarea lui G. Dima din Sibiu. În anul 1899, Maestrul cu concerte nepieritoare pentru cultura și muzica românească a părăsit Sibiul și s-a reîntors în orașul său natal, Brașov, unde școlile românești secundare dăduseră între timp roade și intelectualitatea românească rechema prezența lui Dima. Și-a terminat viața și activitatea tot la datorie, deși înaintat în vârstă conducea cu vigoare și competență Conservatorul din Cluj.

La Brașov a ridicat nivelul artistic, în curând Reuniunea de Muzică a putut da concerte cu nivel înalt și ca solistă era invitată tot fosta sa elevă, astfel am colaborat cu dânsul până la primul război mondial care ne-a unit pe toți oamenii într-o patrie comună.

*

Deci din toamna anului 1894 locuiam la Timișoara.

Cine cunoaște Timișoara de azi, româniată, înzestrată cu școli superioare și instituții de cultură însemnate nu-și poate închipui cum era înainte de acea transformare radicală. Am găsit acolo o pătură destul de solidă de meșteșugari români, dar numai vreo 10 familii de intelectuali în majoritate oameni bătrâni. Încetul cu încetul s-au înmulțit și acestea printr-o generație tânără și am reușit să dăm și noi spectacole românești "în scop de binefacere", asta era lozinca atunci. Statul feudal maghiar nu ajuta nici o inițiativă particulară maghiară, cu atât mai puțin pe "valahi".

Eu am fost imediat solicitată să cânt pentru scopuri de binefacere românești și în scurt timp am găsit calea spre mine și ceilalți, care până atunci aduseseră cu cheltuială mare artiști din Budapesta - toate societățile de binefacere. Aveam ca unică sursă câte o serbare mare în timpul carnavalului - astfel am cântat pentru *reuniunile de femei catolice, protestante, evreiești, orbi, surdomuți* etc. Multe și mișcătoare sunt adresele de mulțumire ce posed.

De asemenea am dat un concurs neprecupețit serbărilor din Arad, Orăștie, Caransebeș (unde am cântat în 1914 opereta "Crai Nou").

Programele concertelor mele erau alcătuite din muzică clasică și romantică străină și compoziții de ale maestrului meu venerat Gheorghe Dima.

Între timp mă foloseam de fiecare prilej de a-mi continua studiile cu dânsul, și cu un nou și prea valoros prieten al Ardealului, Dimitrie Popovici – Bayreuth, care a poposit adeseori printre noi, a dat nume unor concerte proprii și un concurs generos la serbările noastre din Sibiu, Brașov, Arad, Timișoara etc.

Prin studiu neîntrerupt am făcut progrese remarcabile și în arta pianistică, compozitorul meu favorit și adâncit era Chopin, dar și clasicii și toți romanticii au fost studiați cu pasiune și mi-am dat concursul și ca pianistă la multe concerte.

Muzica populară a primit un imbold prietenesc și de mare importanță prin stabilirea la Sibiu a tânărului folclorist și compozitor Tiberiu Brediceanu, iar acestuia i s-a deschis un câmp și orizont vast pentru fericita sa activitate în care a făcut muncă de pioner cu cele mai fericite rezultate.

În atmosfera de înaltă tradiție muzicală și culturală a Sibiului, tânărul bănățean și-a continuat și desăvârșit activitatea sa atât de hotărâtoare pentru cunoașterea folclorului nostru, începută cu mult înainte de Bela Bartok, culegând melodii care au dat și o îmbogățire fericită și neasteptată repertoriului meu românesc.

Posed nenumărate manuscrise prețioase - ca valoare și ca amintire - ale celui dintâi folclorist al nostru; dintr-o epocă relativ scurtă, dar prodigioasă, au răsărit acele încântătoare *doine, colinde, jocuri, șezătoare, poem etnografic*, culese și armonizate de Tiberiu Brediceanu care au făcut bucuria atâtor generații de români. Ele au fost cu timpul făcute cunoscute de mine în toate colțurile locuite de români și peste graniță în centre mari muzicale, iar mai târziu de elevele și elevii mei și cei care au prins dragoste de a le cânta de la mine și de la ei.

Simple ca tot ce este etern, prinse în haină științifică cu aceeași simplitate, cântate sincer și firesc ele pleacă de la sufletul poporului și ajung drept la sufletul celor ce le ascultă și trebuie să le iubească.

Iar mie mi-au decernat titlul de "privighetoarea Ardealului"...

Începutul s-a făcut în anul 1905 cu ocazia inaugurării Palatului și Muzeului "Astra", ridicat din contribuția generoasă a întregului neam românesc din Ardeal, Banat, Crișana și munca pilduitoare a unui grup de români și românce însuflețiți de dragoste de neam și dor de propășire a acestuia.

"*Serbările de la Sibiu*" din 1905 au atras o lume imensă din toate părțile locuite de români, inclusiv regatul României, Bucovina etc., și-au fost pilduitoare, pentru că poemul etnografic al lui Brediceanu s-a dat pe urmă la *București, Timișoara, Arad, Budapesta, Viena* etc. deslănțuind pretutindeni un entuziasm enorm. *Și tot cu concursul meu.*

Tot atunci s-a jucat de diletanții sibieni cu concursul lui Zaharia Bârsan, "*Fântâna Blanduziei*", în care eu am avut rolul *Neerei*

și sora mea Hortensia al Getei. Nicolae Iorga care era de față, mi-a făcut cinstea să scrie foarte elogios despre această contribuție a noastră în "Semănătorul".

Nu studiasem arta dramatică, dar mi-a plăcut mult teatrul, începusem să joc teatru chiar din școală, am avut ocazia să văd pe cei mai mari actori contemporani din Europa – mi-au plăcut totdeauna călătoriile și am trăit mult în străinătate – și-mi compuneam rolurile în genul văzut la *cei mari: simplu și natural*.

Tot în concursul lui Zaharia Bârsan am jucat la Timișoara o comedie de Labiche, împreună cu un cerc de diletanți însuflețiți care cu timpul se strânseseră în jurul meu și la Sibiu pe Anca în "Năpasta", "Papa Leonard".

Societățile studențești din Cluj, Budapesta (Petru Maior), Viena (România Jună) m-au avut de asemenea interpretă a cântecului românesc.

La serata studenților din Cluj a venit și o delegație a studenților din Craiova care mi-au adus ca omagiu o liră cu tricolor pe care era scris "Dnei Lucia Cosma, înălțătoarei inimilor românești".

O culme a vieții artistice din Sibiu a fost și opera populară "*Moș Ciocârlan*" de compozitorul bucovinean *Tudor cavaler de Flondor* care s-a studiat și executat sub bagheta lui Hermann Kirchner, german din împărăția germană, vrăjit de cântecul românesc, urmaș al lui T. Popovici în fruntea corului sibian (în anul 1905).

Rolul titular l-a jucat – era un rol de proză și foarte greu – Grigore de Pantazi, bucovinean, funcționar în Ministerul de Interne din Viena, meloman, actor excelent, autor de scenarii – un balet al său, "Nippes", a făcut parte din repertoriul permanent al operei imperiale din Viena.

Dânsul crease acel rol la Cernăuți și nimeni dintre diletanții români nu ar fi putut aspira să-l egaleze. Pantazi era și un regizor excepțional, regia lui dinamică a reușit să ridice spectacolul dat de diletanța din Sibiu la rang de elită. Eu eram Florica, nepoata prezentată a Harpagonului rural, capabil de orice crimă, tenorul Ștefănescu din București, baritonul Ionel Crișan, după unire profesor la Conservatorul din Cluj, câțiva diletanți cu experiența scenii și voci bune, un cor numeros, cu voci frumoase, aspect tineresc și simpatic, au format un ansamblu excelent și plin de farmec.

Venise și autorul de la Cernăuți și a găsit nivelul spectacolului atât de excelent încât a propus să îl dăm și la București.

Pentru spectacolele de la Sibiu, venise lume din Ardeal și Banat, Oltenia, București, Budapesta.

În Septembrie 1906 munca tenace și dezinteresată a Sibienilor a fost încoronată de succesul mare și meritat de la Teatrul Național din București unde s-a dat "Moșul Ciocârlan" de 5 ori în fața unei săli arhipline și entuziaste.

De asemenea 2 concerte la Ateneu cu program de înalt nivel artistic au avut un succes mare, serios și meritat.

În "Moșul Ciocârlan" am interpretat iar, cu un cald succes, pe duioasa Florica, în programul concertelor am figurat cu rugăciunea Elisabetei din opera "Tannhäuser" de Wagner, studiată cu marele cântăreț wagnerian Dimitrie Popovici – Bayreuth, cu "Cântecul Solveigei" de Grieg, textul de Ibsen, adus pentru mine de poetul I. U. Soricu, și compoziții de G. Dima.

Succesul acestor noi apariții ale slujitorilor Muzicii din Sibiu pe scenele Teatrului Național și Ateneului, a fost strălucit și a avut darul să ni-l fure pe Hermann Kirchner, căruia i s-a oferit postul de dirijor al corurilor germane din București și profesor la Conservator.

Toate aceste succese excepționale pentru o "diletantă" (diletantă - artistă mă numea D. Popovici-Bayreuth, care mi-a făcut cinstea să-mi ceară concursul la concertele sale de la Arad, Timișoara etc.), eram cu mare imbold spre a munci pentru a ajunge tot mai sus, totodată însă mă încurajau să-mi iau zborul în marea lume muzicală.

Cea mai celebră autoritate în școlile mondiale de canto era *Mathilde Marchesi*, Paris. *Născută Graumann* din Frankfurt, măritată cu *Salvatore Marchesi de Castrone della Rajata*, sicilian, studiasse canto cu *Manuel Garcia* (fiul celebrului tenor al secolului XVIII, secolul muzical), care a transmis arta belcantoului posterității prin sonata sa celebră, prin tratatele sale.

Soții *Mathilde* și *Salvatore Marchesi* (în artă) fuseseră profesori la Conservatorul din Viena, unde școala lor a produs roade fericite, ridicând arta cântului vieneză mult față de școala germană, pe urmă s-au stabilit la Paris, unde au dat ființă unei școli proprii, celebră în lumea întreagă.

Metoda *Marchesi* se baza pe mezzo-voce combinată cu rezonanța vocii de cap, pe care eu o aflasem prin experiențe îndelungate, imitând pe marile cântărețe de concert, cu deosebire pe cele nordice și franceze, cu ale căror glasuri și interpretare se asemena glasul și stilul meu.

Aflând înțelegere la familia mea pentru strădania mea de a mă perfecționa, am plecat în anul 1908 la Paris.

După ce i-am cântat Cântecul Solveigei de Grieg, maestra mi-a spus: "Ești singura cântăreață venită la mine cu "voce de cap" (voix de tête), toate celelalte țipau în acute...".

Elevele sale erau cu deosebire de rasă anglo-saxonă, din Europa, America, Africa de Sud, "steaua" și mândria școlii celebrissima *Melba*, australiană, care cânta la Covent Garden, o rusoaică din Petersburg. Germanele studiau la Berlin cu fosta sa elevă *Etelba Gerster*.

Tot atunci studia la Paris colegul meu de mai târziu *Constantin Stroescu* cu *Elena Teodorini*.

Mme Marchesi era multilaterală, stăpânea toate stilurile, și mă aprecia cu deosebire pentru aceleași calități.

Celelalte eleve învățau cu lunile câte o arie, eu am trecut cu hărnicie prin literatura de lieduri germane și franceze, însuflețită de experiența, talentul și stilul marei Maestre, am studiat muzică veche, preclasică, câteva arii și am profitat enorm de sfaturile și observațiile sale, cursul fiind colectiv. La audiția de fine de an, prim-flautistul operei mari care acompania în aria nebuniei din "Lucia" pe o colegă englezoaică ce studiasse anul întreg numai aria aceasta, a spus maestrului corepetitor, vorbind despre mine: "asta este o persoană foarte muzicală".

Mathilde Marchesi a dăruit artei cântului și slujitorilor săi și mijloacele de a dezvolta vocea prin *caetele sale de exerciții – vocalize* și tezaurul neprețuit al *variantelor* care se cântau și se cântau în ariile de coloratură.

Mult m-a ajutat în toată vremea studiilor mele de canto, baza solidă a studiilor de pian, canto, teorie și armonie făcute cu marele Maestru român, *Gheorghe Dima*, pe care l-am venerat cu cea mai profundă recunoștință, deasemenea că vorbesc și scriu în 5 limbi străine: franceza, engleza, italiana, germana și maghiara.

Cariere

Mama mea iubită era internă într-un "institut de domnișoare" din Arad, și avea 13 ani când a fost dusă la primul spectacol de operă la care a asistat: "Lucia di Lammermoor" având ca protagonistă pe o cântăreață din Budapesta (Maleczky), tot elevă *Marchesi*.

Mama a fost atât de impresionată de operă și interpretare, încât și-a propus când va fi mare și se va mărita să aibă o fată, asta să fie înaltă și cu păr castaniu, cum era protagonista din fața sa, *să-i dea numele Lucia, și să o facă cântăreață.*

Reîntoarsă în anul 1909, luna iulie de la Paris, prima mea apariție în public ca *profesionistă*, a fost la o serbare a fraților arădeni la sfârșitul lui noiembrie. În program figura și aria nebuniei din opera "Lucia di Lammermoor" de Donizeti, și mama venise de la Sibiu să asiste la debutul fiicei sale și abia atunci mi-a povestit *geneza numelui*

meu, destul de rar în Ardeal (într-adevăr, în tot Ardealul eram numai 2 Lucii, una la Braşov şi una la Sibiu. De atunci s-au înmulţit însă ...).

Succesul a fost desăvârşit, senzaţional.

A urmat tot un concert de binefacere, triumfal la Timişoara şi pe urmă "privighetoarea" şi-a luat zborul peste munţi la "fraţii liberi".

Duminică, 24 ianuarie 1910 am cântat lieduri de *Brahms* şi *Grieg* la concertul simfonic al orchestrei Ministerului Instrucţiunii Publice, dirijor *Dimitrie Dinicu*, artist şi om ales. Publicul şi presa, care mă primise cu atâta căldură când am cântat în "Moş Ciocârlan", m-a îmbrăţişat cu aceeaşi simpatie admirativă, iar la concertul meu de la Ateneu din 8 februarie 1910, am avut o sală plină şi un public care a fost capabil să aprecieze programa mea serioasă alcătuită, după obiceiul din Apus, din arii de operă şi lieduri, sfârşind cu cântece populare de *Dima* şi *Brediceanu*.

Era cel dintâi concert de lieduri dat de o artistă română.

Cântăreţele mari ale României de atunci: *Elena Teodorini*, *Hariclea Darclée*, *Mara d'Asty*, erau cântăreţe de operă şi ilustrau scenele mari din Occident şi chiar din alte continente, în ţară debutaseră cu succes la Corul "Carmen" al lui *Kiriack*, soprana lejeră *Elena Drăgulinescu* şi mezzosoprana *Elena Bonciu-Locuşteanu*, care cântau arii de operă şi romanţe sau cântece obişnuite pe atunci.

Nici una nu cunoştea genul superior care este liedul, nici cântecul popular ridicat la rang de artă.

Programele mele erau alcătuite din câteva arii celebre: *Mozart*, *Lucia*, *Lakmé*, *Hamlet*, lieduri de *Schubert*, *Schumann*, *Brahms*, *Grieg*, *Hugo Wolf*, *Richard Strauss*, *César Franck*, *Massenet*, *Ceaikovski*, *Duprez*, *Debussy*, *G. Dima*, *G. Enescu*, folclor descoperit şi transplantat în sălile de concert de *Dima*, *Brediceanu*, mai târziu, compoziţii de *Ion Nonna Otescu*, *S. Drăgoi*.

O lume nouă în domeniul muzicii, un orizont nou se deschidea în viaţa muzicală a României.

După concertul de la Bucureşti am mers la Braşov, să aduc tributul meu de recunoştinţă şi admiraţie Maestrului meu venerat, jumătate din program fiind alcătuit din compoziţii ale sale.

A urmat Sibiu cu un concert dat în folosul şcolilor de industrie casnică şi menaj, creaţiunea mamei mele mult active şi creatoare de instituţii de cultură, care s-au bucurat în tot concertul de sprijinul meu, toate concertele mele din Sibiu fiind date în folosul lor.

Succesul răsunător al debutului meu de la Bucureşti a avut ca rezultat adrese şi scrisori prin care eram invitată să cânt în oraşele de provincie începând cu Galaţi (Liga Culturală), apoi Brăila, Bacău,

Câmpulung, Focșani, T. Jiu, T. Secuiesc, Iași, Buzău, Craiova, Râmnicu-Vâlcea ș.a.

Acompaniatorul meu și al tuturor concertiştilor vocali și instrumentali era bunul, neobositul, eminentul pianist și compozitor *Teodor Fuchs*, născut la Viena, fost elev al lui Souer, stabilit la București și romanizat complet.

România liberă m-a primit cu adevărat cu brațele deschise, ca pe o purtătoare de solie de dragoste și solidaritate românească de la frați la frați. Iar cântecul românesc ce fusese ridicat la rang de artă prin Dima și Brediceanu a fost la început o revelație, dar a prins repede rădăcini solide.

Critica muzicală în frunte cu dăruitul și eruditul *Emil. D. Fagure* mi-a dedicat pagini strălucite.

Marele *George Enescu* mi-a făcut cinstea să acompanieze ciclul său pe cuvinte de Clément Marot la un recital dat de mine la Ateneu în folosul orfanilor de război din Ardeal la 11 martie 1916.

La concertul de compoziții ale lui Ion Nonna Otescu, dat la Ateneu în ziua de 2 martie 1914 cu concursul orchestrei simfonice, am creat cele 3 melodii ale sale: *Foi de toamnă*, *Pensée d'automne* și *Ritmuri de gavotă*.

În ziua de 16 octombrie 1911 s-a dezvelit cu fastul curent *monumentul lui Enescu la Galați* și din toată românimea cântătoare mi s-a făcut mie, care eram totuși încă cetățeană maghiară, cinstea să fiu invitată să cânt. Am cântat pe versuri de Eminescu puse în muzică de G. Dima și doine din Ardeal.

În cuvântarea sa de la banchetul oficial, Ministrul Instrucțiunii a spus: "Se face o nedreptate Ardealului când se spune că a fost absent de la sărbătoarea noastră. El mi-a trimis ce are mai bun: *cântecul său*."

Mi-a fost hărăzit deci mie să duc solia unității neamului românesc de la frate la frate.

Ceea ce nu era lipsit de primejdie .

După ce începuse primul război mondial, România era în neutralitate și eu continuam a cânta în Țara Românească, a apărut în ziarul "Die Zeit" din Viena un articol care în mod foarte străveziu, fără să dea nume, mă acuza că sub masca de concertistă făcusem *spionaj*, că am fost prinsă asupra faptului și – executată.

Eu mă aflam tocmai împreună cu ai mei la Călimănești, soțul meu la Timișoara, alarmat, s-a consultat cu autoritățile civile și militare de acolo, la care mă bucuram de stimă și considerație, doar cântasem mulți ani pentru toate scopurile de binefacere, și mi s-a dat sfatul să nu mă reîntorc acasă. Am rămas deci în Patria Mamă, am cântat mai

departe și mai târziu m-am refugiat cu ai mei în Moldova, de acolo în Rusia țaristă, am trăit epopea revoluției la Petrograd, am plecat apoi prin țările de nord, Londra, Paris, la Milano unde am rămas 2 ani și jumătate desăvârșindu-mi cunoștințele cu studiul repertoriului de operă.

Cântasem totuși operă și la Teatrul Liric din București în noiembrie-decembrie 1915 în formațiunea așa zisei “opere a Studenților”, o încercare destul de izbutită din punct de vedere artistic. Tinerii artiști care studiau sau făceau carieră în străinătate, se întorseseră în țară, omul de bine care era *Leon Popescu* le-a pus la dispoziție *Teatrul Liric*, dirijori excelenți ca *Egizio Massini*, *Nonna Otescu* ș.a., un cor cu voci bune a completat un ansamblu excelent: *Jean Atanasiu*, *G. Folescu*, *Nicolae Livezeanu*, *G. Niculescu Basu*, *Edgar Istratty*, *Mihăilescu-Toscani*, *Mircea Lazăr*, *frații Rabega*, apoi *Elena Drăgulinescu*, *Alexandra Feraru*, *Margareta Rădulescu*, au alcătuit un ansamblu tânăr, dăruit, cu studii frumoase făcute în țară cu *Popovici – Bayreuth*, *Aurel Eliade*, *Carlotta Leria* etc. și în străinătate.

“Opera Studenților” a trecut apoi sub administrația lui *Stănescu-Cerna* și a fost nucleul din care s-a dezvoltat după război prima operă română de stat.

Am fost invitată și eu să cânt rolul titular în “*Lucia di Lammermoor*”. Neuitat mai va rămâne și acest debut. Cu un ansamblu strălucit: *Livezeanu*, *Costescu Duca*, *Jean Atanasiu*, *Folescu* etc.

Teatrul Liric de lângă Cișmigiu distrus mai târziu de un barbar bombardament sistematic al Instituțiilor de Cultură, era o clădire nu mare, dar elegantă, cu acustică excelentă.

La premiera noastră – se mai cântase cu altă distribuție – era atât de populat cum nu-l văzusem niciodată, se așezaseră scaune și în spațiul dintre rânduri. Succesul artistic mare. Cu multă emoție mă gândesc și la acest debut al meu, care de asemenea ieșea din comun.

Numai de 2 ori am cântat acel rol, acea operă care a însemnat atât de mult în cartea vieții și devenirii mele. Lumea era agitată în preajma războiului ce se profila și pentru țara românească, și – încă nu era pregătită pentru a susține o campanie permanentă de operă, deci stagiunea a luat sfârșit în scurtă vreme.

În 1914 am cântat la Caransebeș cu diletanți dăruți și plini de însuflețire pe *Dochița* în “*Crai Nou*” de *Porumbescu*.

Mult mai târziu, în anul 1920 și în “*România Mare*” cu “visul împlinit” l-am invitat pe *Jean Athanasiu* la *Timișoara* unde am cântat împreună cu imens succes, cu o trupă ungurească ce-și trăia ultimele zile acolo. “*Rigoletto*”, altă operă favorită a mea în folosul victimelor

din Banat ale războiului mondial. Se mai știe că Jean Athanasiu era un "Rigoletto" neîntrecut, eu studiasem rolul la Milano, văzusem atât acolo, cât și la Paris nenumărate spectacole ale acelei opere, totul a fost perfect pus la punct.

Altă operă cântată de mine a fost "Traviata" într-un ansamblu alcătuit de Baziliu. Deși studiasem un repertoriu de 28 opere, cu Maestrul Michele Wigley la Milano și cu altul, nu am cântat decât cele înșirate până aici, pentru că după război soarta mi-a hărăzit altă menire, și a trebuit să renunț cu mult regret la cariera de operă, care fusese un ideal al meu și mă simțeam acasă pe scenă.

Primul meu concert la Viena

L-am dat la 7 aprilie 1910 în sala Bösendorfer, celebră pentru acustica minunată, unde aveau loc toate concertele de muzică de cameră (azi acele serate muzicale de natură intimă, cu un program ales, accesibil numai cunoscătorilor acestui gen nobil și superior, se numesc *recital*, dar eu voi rămâne pe lângă *concert*, cum se obișnuia odată).

Programul începea tot cu aria din "Il Re Pastore" de Mozart, care a figurat numai în concertele mele (chiar și notele se găseau numai la Paris unde în școlile unor mari profesori și la concertele unor mari intelectuali se cultiva muzica clasică și preclasică), apoi Schubert, Grieg, César Franck, până la Dima și Brediceanu, care figurau printre întâia dată pe un program de concert la Viena.

Deci cântecul popular românesc ridicat la rang de artă a fost prezentat mai întâi la concertul meu publicului și criticii muzicale vieneze și a plăcut, iar pe numeroși români din sală i-a emoționat, unora și-au șters chiar lacrimi.

Critica, serioasă și distantă în general, a fost atât de obiectivă și favorabilă, primirea din fața publicului atât de caldă și plină de simpatie încât m-a hotărât să dau în fiecare an un concert la Viena, ceea ce s-a mai întâmplat în anul 1911 în program tot Mozart, Schubert, Hugo Wolf, César Franck, Massenet, câțiva autori vienezi în viață, iar cântecele noastre au găsit aceeași primire caldă.

Aveam anunțat și un concert la Berlin, dar am fost sfătuită să renunț deocamdată, critica berlineză fiind lipsită de bunăvoință și obiectivitate față de artiștii care nu aveau încă un nume "mondial", și să cânt întâi la Londra, trambulina pentru artiștii de muzică de cameră.

Mi s-a recomandat un austriac stabilit la Londra, *Victor Beigel*, specialist în *respirația diafragmală*, cu care noi, femeile nu ne naștem, și trebuie să o învățăm, pentru că e de cea mai mare importanță.

Urmând sugestia primită la Viena am plecat la Londra, m-am dedicat iar unor studii serioase de tehnică de respirație și repertoriu de concert.

Este adevărat că sezonul de primăvară – mai – iunie și de toamnă octombrie –noiembrie e extrem de bogat și interesant la Londra. Toți marii interpreți – instrumentalști și vocali – și toți marii dirijori se strâng atunci acolo, și fiecare își aduce un nou eveniment muzical.

Publicul englez este foarte amator de muzică de înaltă valoare, și artiștii care au reușit să se impună devin imediat celebrițai mai mari sau mai mici și au angajamente cu onorarii mai bune decât oriunde. În Anglia nu există colaborare gratuită aici în așa zisele “scopuri de binefacere”. Englezul e de părere că dacă se plătește sala și reclama este numai drept ca să fie plătit și artistul, iar bogătașii dau recepții cu program artistic și onorarii mari pentru artiști.

Am auzit acolo pe toți marii artiști cu renume mondial, vocali și instrumentiști, începând cu *Adelina Patti*, care la 70 de ani mi-a șters lacrimi, *Melba*, *Muriel Foster*, după părerea mea cea mai mare cântăreață de lieduri; *Lula Gmeiner*, *Julia Culp*, *Elena Gerhardt*, *Maggie Teyte*, marea distinsă *Yvette Guilbert*.

Apoi *George Enescu* într-un concert de compoziții proprii, *Jacques Thibaud*, *Fritz Kreisler*, *Pablo Casals*, *Hubermann*, toți marii dirijori, marii actori, teatrul Bernard Shaw.

Fiecare seară era o nouă încântare, o școală, un stimulent.

Eu studiasem cu mult zel, profesorul meu fiind un om foarte cult și cu multă experiență, am continuat și completat studiile mele de muzică preclasică, clasică și romantică și mă pregăteam de concertul meu de la Londra, *care trebuia să mă convingă înainte de toate, pe mine, că ceea ce făceam eu avea valoare și să-mi deschidă drumul în lumea mare muzicală...*

S-a fixat pentru 27 noiembrie în Bechstein Hall (azi Wigmore Hall) o sală frumoasă, elegantă, cu o acustică tot atât de rară ca cea din Bösendorfer Saal din Viena, unde aveau loc concertele de muzică de cameră.

Acompaniatorul meu era tot un vienez *Richard Epstein*, stabilit la Londra.

Programa se compunea din 4 grupe: *Mozart – Schumann*, *Hugo Wolf*, *Duparc – Debussy*, și câțiva compozitori austrieci moderni: *Josef Marx* ș.a. și o compozitoare meritoasă germană din Sibiu, *Berta Bock*.

Nu am avut nici un număr românesc, cu strângere de inimă m-am hotărât astfel. Dar în aproape doi ani de când cunoșteam publicul englez m-am convins că *nu era intuitiv*, era foarte conservator și nu avea încredere în ceea ce era *nou*, deci va primi *cu răceală* folclorul nostru drag.

Mi-am zis: dacă reușesc să-l câștig și să –mi asigur și acolo *un loc al meu în artă* , le voi face cunoscută muzica noastră populară ridicată la rang de artă, un caz aproape unic în anele muzicii, și *iubindu-mă pe mine vor iubi și muzica neamului meu.*

Succesul meu a fost cel dorit și visat.

La Londra se dau în sezon cam *36 de concerte pe săptămână*. Revista muzicală cea mai completă a scos în relief *3 artiste* din cele ce se prezentaseră în fața publicului și a criticii în cele 7 zile trecute : 2 erau artiste consacrate, *a treia eram eu, debutantă*. De asemenea, toate ziarele au vorbit despre debutul meu, deși nu căutasem să cunosc pe nimeni, nu invitaseam pe nimeni. *Era doar proba cea mai serioasă și hotărâtoare ce o făceam.*

M-am întors acasă mulțumită și fericită, hotărâtă să frâng de acum lanțurile ce mă încălețeau strâns legată de viața burgheză și prejudecățile ei și să-mi reiau libertatea și zborul în împărăția artei. Lupta a fost mai grea decât îmi imaginaseam, piedici și tot felul de complicații de ordin material și sufletesc au tot amânat continuarea carierei mele în străinătate și *războiul mondial a pus capăt visurilor mele despărțind lumea în 2 tabere ostile.*

Am rămas deci acasă și am continuat să cânt numai *pentru ai mei*, România fiind mult timp încă în neutralitate.

În orice caz, chiar dacă visul meu de carieră mondială s-ar fi realizat, nu m-aș fi înstrăinat de neam și țară.

Elena Theodorini, Haricleea Darclée au fost “stele” care au strălucit numai *pe cerul străinătății* și s-au întors “în țară” numai simțind că li se aproprie sfârșitul.

Dragostea mea de neam și țară împreună cu lupta pentru dreptul la o viață românească contra feudalismului maghiar nu m-ar fi lăsat să-mi uit neamul și țara, și nu m-aș fi înstrăinat cum au făcut aproape toți artiștii dramatici și lirici plecați dintre ai lor.

(Urmează refugiu și studiul la Milano, activitate postbelică)

L.C

*Un episod nostim
Entuziasmul studenților față de artiștii români*

Pe vreme *Elenei Theodorini*, craioveancă și *Haricleea Darclée*, brăileancă, după spectacol - ele nu erau cântărețe de concert – li se deshămau caii de la trăsură, la care se înhămau studenții și ajunși la domiciliu își dezbrăcau hainele și le atârnavă în fața porții ca artista să nu calce pe pământul gol...

Eu am avut parte de un omagiu mai poetic la Craiova.

Din cauza numeroaselor nunți care aveau loc în aceeași seară, studenții nu mai găsiseră flori și pentru mine.

Atunci au furat buchetul mireșii – nunta avea loc tot la hotelul unde se ținea și concertul meu și nuntașii se ospătau la masă - *și mi l-au prezentat mie.*

După zeci de ani mi-a spus-o unul din studenții de atunci.

[urmează Partea a II - a]